

“У финалу распада бивше Југославије узроци постају јаснији него икада досад. Укратко: српска национално-политичка идеологија није се битно промијенила од друге половине 19. стољећа.” Овим реченицама Дениса Латина почела је Латиница под називом “Србија - катастрофа једне политике”, емитована 31. марта на ХРТ. И скоро да би се само том реченицом могли бавити у анализи те емисије, мада у њој има још материјала. Емисија је покушала да сумира последњих 20 година протеклих од почетака распада Југославије, што овде показује сам почетак: “У финалу распада бивше Југославије..” Истовремено, аутори су желели да утврде неке интелектуалне норме и основне ставове који треба да руководе нашом перцепцијом тог процеса. У другом делу реченице се појављује реч “узроци” који “постају јаснији него икад”. Са том речју почиње загонетка којом ћемо се бавити у овом тексту. Наиме, узрок је још од Дејвида Хјума веома загонетна реч. У ствари, у искуству нема никакве сигурне потврде да је нешто узрок нечега другог. Када утврђујемо да је нешто узрок ми у ту тврдњу увек инвестирамо нешто од своје природе - то је била Хјумова поента. То је тачно и за природне науке, а поготово је тачно у односу на теме којима се сада бавимо – историју и друштво.

То је тако из разлога што је код тих тема људска природа (посебно различитост људске природе) умешана у много већем степену него код природних наука. Да то покажемо једним познатим примером. Имате једну ситуацију или историјски развој у који су била умешана два субјекта, а у току кога су се десиле многе лоше ствари. И сам тај развој се већином перципира као катастрофа, како се каже у емисији. Сада, како ће та два субјекта тендирати да објасне ову ситуацију? Сасвим је природно очекивати да ће сваки од њих тежити да сву кривицу за тај развој свали на оног другог. Наравно, уз објашњење да су његови поступци довели до свег зла и били, дакле, “узрок” свега лошег. Будући да је друштвена стварност у себи повезана хиљадама веза, увек ће бити могуће моделовати објашњење према овој потреби. То значи да ће у старту слика реалности или слика о томе шта је шта узроковало, бити у потпуности одређена потребама и жељама актера, независно од било какве објективно одређене реалности. Чињенице, у ствари, неће моћи ништа тој слици. Оне се могу занемаривати, не помињати, а могу се и оспоравати – као што смо рекли, када је у питању узрочност, она у ствари ни не може бити оповргнута на чињеничан начин јер сама не спада у област чињеница. Оно што хоћу да кажем јесте да ће кључне реченице – о неком рату, на пример – бити у потпуности одређене идеолошким потребама.

Занимљиво је да се наши интелектуалци понашају као да су са очима изнад сваког оваквог размишљања. Када сте чули да неко систематски доводи у питање ову идеолошку реалност у име праве? Дакле, не једну идеолошку реалност у име друге, формално исте такве. Отприлике, наша перцепција последњих сукоба подељена је на две школе. Једна, која се поклапа са тзв. Првом Србијом заузима позицију у којој су за све криви они други, док друга, тзв. Друга Србија, пристаје на слику у којој смо за све криви ми, рачунајући да би тако то поглавље могло да се заврши и да се иде даље. Тако и у самој емисији којом се бавимо нећете чути од Биљане Србљановић, Милана Ст. Протића и Светозара Цветковића било какву примедбу на рачун ове хрватске слике о ратовима из последњих година. Додуше, вероватно постоје и прелази између ова два става, али се они нису изборили за статус јасних и принципијелних позиција, него се више перципирају као еклектицизам или блага "релативизација".

А баш Латиница о којој говоримо је добар материјал за анализу ове теме. Тим више што Денис Латин није експлицитни хрватски националист. То се види и на реченици која је трећа по реду у емисији у којој се помиње "легитимна тежња за уједињењем српског народа". У правом говору рата нема ни помена од легитимности у тежњама супротне стране, тако да је видљив мали напор да се ипак заузме колико толико објективан став. Међутим, то није тако лако. У неку руку, идеолошки говор који прати распад бивше Југославије уткан је толико дубоко у духове са обе стране, да га је веома тешко и открити а камоли доводити у питање. Што Латин рече, "укратко", потка његове емисије је отприлике ова: Круг распада бивше Југославије се завршио, сада треба подвући црту. Хајде да то урадимо овако: ви пристаните да сте ви узрок свега што се ту дешавало; тиме ћете себи објаснити зашто вам се десило то што вам се десило – катастрофа – а са нас ће бити скинуте све кривице, али, заузврат ми ћемо обратити пажњу на вас као људска бића, подсетићемо се Друге Србије и губитника, сиромашних, избеглица итд. Међутим, може ли ово бити то подвлачење црте, може ли то бити крај рата?

Разлог зашто не може овде није тешко препознати. Ова логика која се предлаже као завршетак рата у ствари је његов део. Та иста логика пратила је сукоб од самог почетка и по свој форми одговара рату, а не миру. Ако погледамо како су се нормативно разрешавали сукоби у бившој Југославији увек је била у питању ова иста размена: Ви, Срби, немате колективна права, тако ваше бојазни и интереси неће бити узимани у обзир код осамостаљивања Хрватске и Босне и Херцеговине, касније Косова, али, заузврат биће поштована ваша мањинска, односно, људска права. Проблем са овом разменом је то што је она вриштећа ратна идеологија. Најпре, колективна права су део људских права, у том смислу да је немогуће да неко нема колективна права а да има сва људска права, јер су права колектива логичан наставак и последица људских права неке скупине људи. Овде је потребно једно разјашњење: логика разрешавања проблема људских права различита је од логике спорова око колективних права (јер су прва права апсолутна, а друга нису), али је тачно и то да је одузимање колективних права, дакле, одузимање права да ваши партикуларни интереси буду узети у обзир у неком спору око

колективних права, немогуће без негирања у ствари људских права неке скупине људи. Краће речено: људско право је да колективно право неке скупине људи буде узето у обзир у разрешавају спора око колективних права. С друге стране, права људска права, баш зато што је њихово поштовање апсолутно наложено, не могу бити део некакве трговине око колективних права, па да се каже: дајте нам ваша колективна права а ми ћемо вама заузврат дати ваша људска. Људска права сви имају безусловно, без икаквог условљавања.

И ту се показује идеологија, односно, пристрасност којој не робује само Латиница него скоро сви који следе доминантно западно или хрватско објашњење узрока рата. Једино што се ту хоће постићи јесте скидање сваке одговорности са Хрватске, и пребацивање све одговорности на Србију, не да би се тако подвукла нека црта, него да би се услови рата наставили: Ви сте урадили нешто лоше, били узрок нечег лошег, то ћете признати; за то су вам дошле неке казне, протерани сте из Хрватске, изгубили сте Косово, што морате прихватити. Додуше, можда ће све ово бити поновљено када поново буде потребно да у неком спору сва права добије Хрватска или Албанци или неко трећи, а ви никаква, али шта да се ради, ако купујете ову ратну логику за мировну ко вам је крив. Дакле, ово је нужан део логике рата: ако се сукоб око колективних права перципира као да једна страна нема таква права, наравно, јер их је изгубила због неких својих поступака (а што је одређено на арбитражан начин), онда смо, просто речено, још увек у рату. У миру би били када би колективна права свих добила легитимитет, а ратна слика о стварности коју смо стварали да би одузимали сва колективна права била замењена истинитом сликом.

Хајде да погледамо да ли се сама емисија, поготово кроз прилоге новинара, бави тим послом скидања кривице са Хрватске, иако јој је наизглед тема Србија и катастрофа једне политике. У првом прилогу "Од Велике до мале Србије" – где се већ у овом "мала" чини плезири националистичким жељама, три породице избеглица говоре о свом животу у Србији. Поред тога што кажу да су некада, пре рата, живели добро, наглашавају да их у току рата "нико није прогањао", "нико није тјерао". Како каже ауторка прилога: "Свима њима животе ће упропастити Слободан Милошевић и његова политика", где се јасно види та резолутна тврдња о сингуларном узроку свега. Латин после прилога почиње са констатацијом да је Латиница већ развила сензибилитет за жртве рата на хрватској страни, за бранитеље и "жртве етничког чишћења", а да сад жели да се тај сензибилитет окрене и ка овим "малим људима" у Србији. Наизглед обична реченица, али је у њој приметно да се појам жртава етничког чишћења иако се налази у истој реченици са жртвама рата у Србији, не односи и на њих, иако се и у Хагу суди људима због етничког чишћења тих људи. Већина ставова који су имплицирани у ономе што говоре новинари, а посебно у ономе што говори Латин у емисији, имала је ову јанусовску природу: на пример, питање упућено Протићу, после констатације да је његов деда био министар у Влади Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца: Да ли сте поносни на то? Какво је то питање? Да ли сте поносни што вам је деда био министар једне владе,

некада? Да ли је Протић требало да одговори: "Нисам поносан"? Остатак емисије послужио је да се детаљно разраде стандардне теме хрватске јавности: у Србији се живи лоше (добро је да смо се раздвојили), још увек је иста политика (замислите), да се поново постави питање: Зашто се Србија одлучила за тај погрешан, катастрофалан пут? итд. Ту се мора рећи да је историчар Драго Роксандић звучао најсолидније у емисији, наглашавајући да се мора "изаћи из ових колективистичких параноја". Када Роксандић завршава примедбом да је Милошевићева политика била погрешна, али поставља питање Зашто није било југословенског отпора Милошевићу? другим речима: Зашто није било пројугословенског хрватског отпора Милошевићу? Што је добро питање, пошто би тај отпор спречио рат. Латин, међутим, то пренебрегава најављујући нови прилог, овај пут о људима у Србији, који су се храбро супростављали "луђацима". Ову последњу реч у самој емисији нисам чуо (него тек касније на интернету), а поента није у томе да је она увреда, него у томе што је ниво са увредама увек знак да говор због нечега треба хистеризовати, односно, учинити га изложеним наводно круцијалним моралним примерима, који служе да се говор прекине. То двојство прекидања говора и самог говора указује да се у свему крије нека препрека у односу на истину, нека забрана да се о нечему говори. И прилог који је уследио после ове епизоде, најпре помиње "лудило" у коме је била српска интелигенција која је подржавала Милошевића, додајући да је било много људи у Србији који су се супротстављали Милошевићу, али који се, због тада преовлађујуће црно-беле слике и у српским и у хрватским медијима, нису могли видети на хрватској телевизији (међутим, то се не назива "лудилом"), да би се прилог завршио тиме да су протести ионако били малобројни, иако су илустровани митингом 9. марта 1991, који је морао да буде угушен тенковима. Откад се тенковима смирују малобројни протести?, питао би можда неки ванземаљац који прати ову емисију. Да не помињемо да је у Теразијским демонстрацијама које су уследиле учествовао скоро цели млађи и активни Београд скупа са целокупном интелигенцијом, ако изузмемо чланове СПС. У наставку прилога је морало бити поменуто да су тенкови који су ишли ка Хрватској били поздрављани аплаузима и цвећем, чувени доказ подршке рату, иако је оних који су поздрављали те тенкове било неупоредиво мање него који месец раније на Теразијама. Да не настављамо са примерима, смисао прилога је био једноставан: српска страна рата се може описати терминима који до крајности радикализују њену злу природу (баш као и у рату): "лудило", "фашизам" ("фашистички мас-медији", "мржња", "агресорска", "криминална", "злочиначка" ("у наше име") итд, док се наводни сензибилитет за објективнију слику о рату оставља случајности – да ли ће неко од гостију чија се реч не може сасвим контролисати евентуално нешто рећи.

Ово све не значи да српска страна нема кривице за рат у бившој Југославији и за развој у коме је и сама прошла веома лоше. Међутим, поента је да кривица на нивоу праве реалности нема никакве везе са кривицом утврђеном на нивоу ове идеолошке реалности. У тој реалности кривица је апсолутна (због тога протести против Милошевића морају бити малобројни) и скида кривицу са свих других (зато се ту наглашава реч "узрок") док је у правој реалности кривица делимична и не искључује кривицу других. Она се, поред тога, утврђује у односу на прекршене норме мира, а не преко узрока. Али, све је ово једноставно део ратне логике и могло се очекивати у једној

емисији хрватске телевизије о рату. То опет не значи да у ранијим Латинцима није било чињеница које су говориле негативно о хрватској страни рата. Проблем је у томе што чињенице у ствари, као што показује и ова последња Латиница која жели да подвуче црту после тог рата, не мењају логику рата. То што ће се признати да је било злочина хрватске стране, тешка срца и уз огроман отпор у јавности, иако је боље него да се не учини ни то, још не решава питања да ли су тај злочин учинили поједници или политика или ко је заправо крив за све то.

Али, логика којом Латин жели подвући црту после рата у бившој Југославији види се на једном месту на коме се иначе истина о том рату не тражи, зато што је то већ постало опште место са обе стране барикаде. Латин жели да каже како је свему крива тежња Срба да се сви окупе у једној држави, која датира још из 19. века и да се она сукобљава са реалношћу и нужно пропада, после катастрофа које изазове, јер су Срби измешани са другим народима, "често као мањина", који народи такође имају права на своје државе. Ту нешто фали: наиме, Срби, кроз цели 20. век, нису тежили некој држави помоћу које би се разграничили од других народа, него управо обрнуто тежили су држави у којој би били заједно са другим народима, па су у тој тежњи и успевали, тако да је бивша Југославија трајала више од 70 година. Како Латин говори о тој Југославији? Као о нечему што кад се распадне нико не жали за тиме, него само жели да се логика тог распада доведе до краја; нечему што у својој основи има доминацију Срба, па због тога мора да пропадне. Дакле, као о нечему што има само партикуларну природу и не заслужује да постоји. И ту је разлог зашто је ова слика идеолошки створена лажна реалност. Ни прва Југославија, чији је један Краљ, Србин, убијен са последњим речима "Чувајте ми Југославију", а поготово друга Југославија у којој је дуго владао један Хрват, нису биле неки пројекти доминације, него првенствено пројекти у којима су мир, комуникација и равноправност, дакле универзалне вредности биле носеће. И то је тако, независно од релативне доминације Срба у првој Југославији и од званичне комунистичке идеологије која је помагала да се одржи друга. Да то кажемо кроз једну формулу, по присутности тих вредности, макар код огромног дела нормалног становништва у свим народима, Југославија је била боља ЕУ од саме ЕУ. Поготово је то тачно за осамдесете у којима је целокупна комунистичка идеологија била само неважна глазура на друштву које је функционисало на културним, економским и сваким другим везама које су се изградиле независно од тога. Зашто се онда о тој Југославији говори као о мртвом псу? Одговор је ту једноставан, зато што њен леш на души има и хрватска јавност. Неко је морао активно да ради на томе да су те везе нешто што треба да пропадне. А то је, бојим се, исти онај који ће данас ту Југославију гурати под тепих. То не значи да се данас мора бити за обнову Југославије да би се браниле универзалне вредности, али значи да су распад Југославије изазвали људи који су били против универзалних вредности, а против су њих и данас, иако би радо желели углед који прати одбрану тих вредности. Њихов проблем је то што се оно што се заиста мисли мора видети у говору.

"Латиница" као симптом

Пише: Владимир Милутиновић
четвртак, 08 мај 2008 00:41

Ту се види крајњи разлог који структурише говор о овом последњем рату, укључив ову емисију. Тај говор одређују људи који су сада наводно против рата, али су за сасвим ратну негацију заједничких вредности са другом страном. Та негација нема свој узрок у самом рату, пошто је иста ова жеља да се нема ништа са "Србима", "лудацима", "фашистима" итд. са друге стране, била у основи жеље за одвајањем из старе Југославије. Барем код оних националиста који су то одвајање предводили крајем осамдесетих и у деведесетим. А та жеља никада није била јака у Србији. Тачније речено, одговорност Србије за рат мери се степеном у коме је српска страна имитирала хрватску у овом развоју, такође желећи, први пут у том 20. веку, да се разграничи и да нема ништа са другима. Резултат је да ми данас са званичних телевизија о рату слушамо само од људи који су наводно у принципу против рата, али су истовремено за потпуно одвајање народа који су учествовали у њему, а за које одвајање је рат најбоље средство. Док год говор о рату буде у тој Прокрустовој постељи логике бивших националиста он неће довести до завршетка рата у духовима нити ће испод тог рата заиста моћи да се подвуче црта.

Да, на крају, одговорим на једно од Латинициних питања из емисије: у том послу нама у Србији хрватски медији и сада преовлађујућа хрватска јавност (овде сигурно не мислим на Игора Мандића или Џонија Штулића или некога сличног) неће пуно помоћи јер су они један од важнијих узрока зашто је ова партикуларистичка логика данас преовлађујућа на целом простору ех-Југославије, чега је само симптом ово, у хрватској јавности уобичајено, сликање бивших Југославија као тамница несрпских народа.